

Spretnosti odraslih v Sloveniji

Petra Javrh¹

Povzetek

Prispevek se osredotoča na razmislek o pomenu rezultatov mednarodne raziskave Spretnosti odraslih PIAAC 2016. Med vsemi evropskimi državami, ki so sodelovale v raziskavi OECD, se je Slovenija glede na rezultate znašla skoraj na dnu in precej pod povprečjem držav OECD. V prispevku prikažemo stanje spretnosti v celotni populaciji in predstavljamo tudi nekatere splošne ugotovitve raziskave, ki jih razumemo kot zakonitosti, saj veljajo v različnih gospodarstvih, državah in sociokulturnih okoljih razvitega sveta. Pred tem razmislek osredotočamo na nekatere ključne izzive v sodobnem svetu sprememb. To je pomembno tako za razumevanje pomena, ki jih razvite spretnosti imajo za posameznika in družbo, kot tudi za vpogled v dejansko težo rezultatov testiranja spretnosti odrasle populacije, ko razmišljamo o poslanstvu izobraževanja odraslih danes. Rezultati raziskave PIAAC so za Slovenijo pokazali, da ima približno eden od štirih odraslih temeljne spretnosti na tako nizki ravni, da to ne zadošča, da bi lahko sproščeno deloval na delovnem mestu in v zasebnem življenju.

Ključne besede: spretnosti odraslih, pismenost, kompetence, zmožnosti, raziskava PIAAC

Adult Competencies in Slovenia - Abstract

This paper reflects on the implications of the findings of the international assessment of adult competencies, PIAAC 2016. The results showed that among the European countries that participated in the OECD survey, Slovenia is almost at the bottom and is well below the OECD average. In this paper we present the state of skills in the entire population and some of the survey's general findings, which are understood as laws, as they are valid in various economies, countries and sociocultural environments throughout the developed world. Prior to this, we highlight some of the key challenges in the modern world of change. This is important for understanding the relevance well-developed skills have for individuals and for society; it also provides insight into how much weight the results from the assessment of competencies in the adult population carry when it comes to the mission of adult education today. The results of the PIAAC survey have shown that around one in four adults in Slovenia has such poor skills that they are unable to function in a relaxed way in the workplace or in their private life.

Keywords: adult skills, literacy, competencies, capabilities, PIAAC research

1 Dr. Petra Javrh, Andragoški center Slovenije

Uvod (ali) V družbah sprememb

Najprej se bomo posvetili nekaterim splošnim ugotovitvam in nekaterim ključnim izzivom, pred katere so postavljeni odrasli v sodobnem svetu sprememb. Tako bomo lažje razumeli pomen, ki jih razvite spretnosti imajo za posameznika in družbo, in zagledali dejansko težo rezultatov testiranja spretnosti odrasle populacije. Vse to je ključno za razmislek o poslanstvu izobraževanja odraslih danes. Če ob tem želimo spregovoriti tudi o strokovni odgovornosti izobraževalcev do odraslih, moramo v novem kontekstu sedanjega časa postaviti vrsto temeljnih vprašanj.

Dejstvo je, da so spremembe tu. Zaznavamo jih vsaj na treh področjih v obliki demografskih in tehnoloških sprememb ter posledično kot konceptualne spremembe in nove dileme. Posledice teh sprememb so bodisi ogrožujoče bodisi izzivalne, odvisno od tega, kako smo kot stroka pripravljeni sprejeti dejstvo, da so zanihali njeni temeljni postulat, ki jih je potrebno ponovno premisliti, uravnotežiti in postaviti v nove okoliščine.

Ko se ozremo na demografske spremembe, ne moremo mimo tega, da sodobne analize kažejo nekaj neizogibnih izzivov že v bližnji prihodnosti, s katerimi se bomo kot izobraževalci nujno srečali. Velik problem sedanje družbe je njeno staranje. Demografska piramida Slovenije, ki je bila še leta 1971 povsem običajna in je imela uravnotežena razmerja med mlajšimi, srednjimi in starejšimi generacijami (prim. podatki SURS 2018), se je nevarno deformirala, saj se je v populaciji generacija med 50. in 60. letom starosti povečala, delež mladih pa zelo zmanjšal. Ta generacijska nesorazmerja imajo precej bolj daljnoročne posledice, kot se na videz zdi. Učinek sedanjega nesorazmerja bo temeljito vplival na trg dela in lahko celo ogrožal medgeneracijsko solidarnost, saj bodo čez dobrih petdeset let mlajše generacije v primerjavi s starejšimi v manjšini.

Pomemben kazalnik je projekcija demografskih gibanj v prihodnosti. Leta 2040 bo na primer – glede na projekcije SURS – v populaciji nesorazmerno veliko število odraslih v starosti 55–79 let. To so osebe, ki so danes stare nekje med 31–55 let, kar pomeni, da govorimo o današnjem vitalnem delu delovne sile glede na delovno aktivni karierni cikel. Zato je zelo upravičeno že danes pretehtavati, ali so njihove spretnosti, poimenoovane »biti kos zahtevam dela v tehnološko bogatem okolju«, zares dovolj razvite. Pa tudi obrnjeno: kohorta, ki bo leta 2060 najbolj vitalni del delovne sile glede na delovno aktivni karierni cikel, se še ni rodila oz. so njeni predstavniki danes stari največ do 13 let. Tudi tu se je upravičeno spraševati, kako organizirati in oblikovati izobraževanje, da bi te generacije ustrezno pripravili na življenje in dosegli predvidene cilje v nekoliko bolj oddaljeni prihodnosti – to pomeni odlične spretnosti!

Seveda se tu postavljajo resna strokovna vprašanja glede predlaganih nacionalnih ukrepov reševanja staranja družbe. Ti v izhodišču trdijo, da je rešitev v zagotavljanju višje stopnje delovno aktivnih starejših, s tem, da bi ti dalj časa ostali zaposleni ali vsaj delovno aktivni (prim. Starejši in trg dela v Sloveniji, 2016). Kar izobraževalci dobro vemo iz

vsakodnevne prakse, je, da to ni mogoče brez vlaganja v ljudi in razvoj njihovih zmožnosti. Ob tem pa ni mogoče pozabiti na dejstvo, da je za Slovenijo značilna še ena posebnost, ki se implicitno nakazuje iz različnih raziskovalnih podatkov, ki milo rečeno, vsakič znova neprijetno presenečajo – praksa intenzivnega izčrpanja zaposlenih skozi celoten karierni cikel (prim. Javrh, 2017) in zato visoka stopnja iztrošenosti v pozni karieri.

Na drugi strani tehnološke spremembe sprožajo pomembna etična in tudi družbena vprašanja. Življenje in delo v tehnološko bogatih okoljih ima svoje posebnosti, ni pa še izoblikovanih pravil, ki bi posameznika kot osebnost v teh novih okoliščinah varovala, saj tehnološki razvoj posega na vsa področja, tudi v človeško telo in duševnost. Na pohodu je robotizacija in razvoj umetne inteligence. Vendar še ni jasno, kakšna bodo v bodočnosti razmerja med človekom in umetno inteligentnim strojem, kdo bo do umetne inteligence sploh imel dostop, kdo upravljal z njo, ali čisto praktično – kdo bo na primer dejanski krivec nesreče pri samovoznem avtomobilu. Tu je seveda na mestu kritičen premislek izobraževalcev: ali so vsi odrasli danes opremljeni z znanji, veščinami, spretnostmi, torej ustreznimi zmožnostmi, ki jim omogočajo soočanje s svetom, ki šele nastaja. In več od tega: ali so dovolj opolnomočeni, da se lahko kritično distancirajo od aktualnega dogajanja!?

Kaj vemo iz preteklih raziskav o temeljnih zmožnostih odraslih?

Podatki prve raziskave o pismenosti odraslih v razvitem svetu IALS (1994–1998) so konec prejšnjega stoletja jasno pokazali, da je določena raven pismenosti nujno potrebna, da bo odrasel posameznik lahko kos izzivom moderne družbe (Možina, Emeršič, Knaflič, Radovan in Vehovar, 1999). Brez teh osnov ima težave uporabljati splošno dostopne možnosti, drsi na obrobje družbe ali pa je pri vsakodnevnih potrebah odvisen od pomoči drugih, kar ga – še posebej v individualizmu postmoderne – dela izrazito ranljivega. Nova merjenja, posebej z raziskavo PIAAC (2013–2016), so pokazala, da je v slabše razvitih državah zahodne ekonomije tudi do tri četrtine ljudi, ki ne dosega te minimalne ravni osnovne pismenosti. Pokazalo se je tudi, da je na primer celo v najbolj razvitih državah EU do ene tretjine ljudi, ki nimajo dovolj spretnosti, da bi lahko sproščeno in učinkovito delovali v sodobnem družbenem in ekonomskem okolju. Več o raziskavi na: <http://piaac.acs.si/>.

Zelo zanimive pa so tudi nekoliko podrobnejše splošne ugotovitve raziskave PIAAC o zmožnostih odraslih, soočati se s tehnološkim napredkom danes. Glede na to, da je raziskava zajela reprezentativni vzorec več kot 200 tisoč odraslih v 33 državah sveta, večinoma članicah OECD, je mogoče posploševanje na približno milijardo prebivalcev razvitih držav sveta, starih med 16 in 65 let. Lahko torej govorimo o splošnih podatkih.²

2 O metodologiji in rezultatih raziskave: http://piaac.acs.si/doc/pdf/Metodologija_rezultati_PIAAC_kratko.pdf.

Slovenija je rezultate prve raziskave objavila leta 2016, sodeloval pa je reprezentativen vzorec odrasle populacije v starosti 16–65 let, ki živi v Sloveniji, torej vitalni del delovne sile. Raziskava PIAAC je metodološko najmodernejša in največja raziskava na področju izobraževanja odraslih.

Posamezniki z najmanj razvitimi sposobnostmi bolj zavirajo razvoj, kot ga tisti z največjimi sposobnostmi spodbujajo

Ta trditev je ena od pomembnejših ugotovitev raziskave PIAAC 2016. Glede na podatke OECD, ki je raziskavo PIAAC zasnovala in vodila,³ ima le ena tretjina odraslih ljudi na svetu dovolj spretnosti, da lahko ustrezno komunicira z ljudmi iz drugih delov sveta. Res pa je, da je med mladimi slika bolj razveseljiva, saj približno polovica mladih te spretnosti ima. Pokazalo se je tudi, da nacionalnega napredka zaradi procesov globalizacije ni več mogoče meriti z lokalnimi/nacionalnimi standardi.

Prav analize longitudinalnih podatkov velikih raziskav, kot sta PIAAC (2013–2016) in PISA (prim. PISA 2015, 2016), so izobraževalcem še enkrat potrdile že dve dobro znani zakonitosti: obstaja zelo močna povezava med uspešnostjo v mladosti in v kasnejših obdobjih ter drugo – da tudi v razvitih državah izobraževalni sistemi po zaključenem šolanju (razen izjem) slabo pomagajo razvijati spretnosti odraslih. To je pomemben podatek predvsem zaradi ugotovljene povezave med ravniyo znanja in ekonomsko ter socialno blaginjo ter družbeno izključenimi skupinami.

Raziskava PIAAC je pokazala, da je v vseh sodelujočih državah pri posameznikih, ki imajo slabše besedilne spretnosti, večja verjetnost, da bodo svoje zdravje ocenili kot slabše, bolj bodo prepričani, da nimajo vpliva na politične procese in trdili bodo, da ne sodelujejo v dejavnostih društev ali kot prostovoljci. Pokazalo se je, da je v večini držav pri posameznikih z nizkimi spretnostmi tudi večja verjetnost, da manj zaupajo drugim ljudem. Tu pa že govorimo o ranljivih skupinah prebivalstva, o izključenih in tudi tistih, ki skoraj neopazno drsijo na rob družbe ter nimajo uvida, kako ranljivi postajajo.

Ob teh podatkih je lažje razumeti, zakaj se množijo pozivi k razpravi o odgovornosti družbe – in ob tem tudi izobraževalcev odraslih – glede stanja razvitosti temeljnih zmožnosti vseh odraslih. V stroki v ospredje prihajajo temeljna konceptualna vprašanja in potrebe po spremembah paradigem. Za ilustracijo naj navedemo le nekaj aktualnih vprašanj, na primer, kaj je družbeno definirano javno veljavno znanje v teh novih okoliščinah, kaj je javni interes, kakšni naj bosta javna služba in mreža institucij, ki imajo v družbi poslanstvo skrbeti za razvoj temeljnih zmožnosti celotne populacije, torej še posebej odraslih iz marginaliziranih skupin.

Še več, tudi v razvitih deželah ni samoumevno, da bo prevladal javni interes vlagati v ljudi z nizkimi spretnostmi. Celo v sodobnih razvitih ekonomijah je neprestana napetost

3 Več na spletni strani OECD: <http://www.oecd.org/skills/piaac/>.

med rešitvami z bolj humanističnim pogledom na ta problem in tržno logiko, ki na posameznika vali vso odgovornost v smislu, da če ta nima osebnega interesa in angažiranosti za pridobivanje ustreznih spretnosti, to ni problem družbe. Organizacija OECD pa je prav na osnovi podatkov PIAAC pripravila posebno analizo različnih ekonomij in izluščila zakonitost o razvoju, ki velja tudi za vse napredne ekonomije brez izjeme (prim. OECD 2016). Ob uporabi podatkov PIAAC in drugih ekonomskih kazalcev so ugotovili, da je predpogoj ekonomskega razvoja in napredka prav vlaganje v ljudi z nizkimi temeljnimi zmožnostmi, saj breme socialnih pravic tega segmenta, če postane prevelik, ohromi dejanski razvoj.

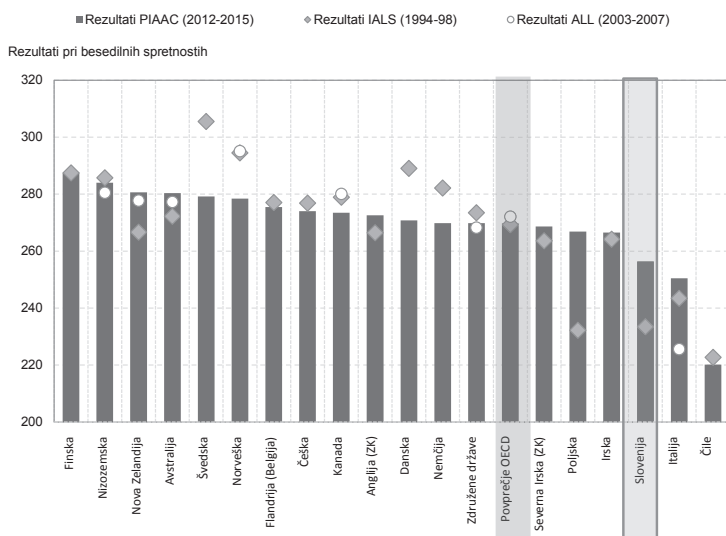
Tudi strokovno področje glede teh vprašanj ni bilo križem rok, saj je bilo v zvezi z vprašanjem upravičenosti vlaganja v ljudi z nizkimi temeljnimi zmožnostmi v zadnjih desetletjih opravljenega precej raziskovalnega in teoretičnega napora ter iskanja. Glede formalno pridobljenega znanja je na področju izobraževanja dosežen relativno dober konsenz, saj se je sistem razvijal stoletja in so mehanizmi utečeni. Na področju neformalno pridobljenega znanja pa že nekaj desetletij tečejo razprave in se postavljajo konceptualna vprašanja, kaj je minimalni nabor znanj, da posameznik v sodobni družbi lahko funkcionira. Stroka se je pod vplivom ekonomije in tudi političnih pritiskov pomikala med različnimi koncepti, kot so pismenost, kompetence, spretnosti in zmožnosti, zato tudi nekoliko neurejena terminologija odseva živahna dogajanja. Tako se je pred letom 2000 veliko razmišljalo o vprašanju, katere pismenosti so nujne za dobro usposobljenost posameznika, po tej prelomnici pa se je razprava bolj nagibala h konceptu kompetenc. Od 2008 do objave rezultatov PIAAC 2013 in 2016 se je veliko razpravljalo o spretnostih kot o merljivem delu kompetenc, saj je bilo že znano, da je razvitost spretnosti odraslih usodna za razvoj ekonomije države. Od objave rezultatov PIAAC iz drugega kroga držav 2016 pa poglobljeno razumevanje spretnosti in njihovih omejitev v ospredje postavlja vprašanja o zmožnostih, ki bi jih moral imeti sleherni državljan. Fokus se od instrumentalnih zmožnosti pomika spet k osebnosti, etiki in »bolj človeškim« dimenzijam. Vendar je tudi tu potrebna velika opreznost pri interpretaciji, saj so nemalokrat vzvodi za tak premik v skriti tržni logiki in veliko manj v resničnih humanističnih idealih.

Dosežki odraslih na področju besedilnih spretnosti so se v zadnjih dveh desetletjih opazno izboljšali

To je spodbuden podatek ob vseh zaskrbljujočih vidikih rezultatov PIAAC za Slovenijo. Metodologija raziskave je omogočila, da so bile izvedene longitudinalne primerjave podatkov treh velikih merjenj od leta 1994 do 2015. V Sloveniji sta bili izvedeni le dve merjenji, zato je bila mogoča primerjava med podatki raziskav IALS (1998) (prim. Možina in drugi, 1999) in PIAAC (2016).

Od leta 1998 do 2014 so se povprečni dosežki odraslih pri besedilni spretnosti izboljšali za 23 točk, kar je približno polovica obsega ene ravni. S tem se je Slovenija uvrstila na drugo mesto po izboljšanju besedilnih spretnosti med 19 sodelujočimi državami, kar je relativno dober podatek. Vendar je na podatke mogoče gledati tudi z drugega zornega kota. Najverjetneje – glede na primerjavo med starostnimi skupinami – lahko to izboljšanje v resnici pripišemo vse boljšemu obvladovanju spretnosti med mlajšimi starostnimi skupinami v primerjavi s starejšimi, in sicer tako glede na absolutne rezultate kot tudi v primerjavi z istimi starostnimi skupinami v drugih državah OECD.

Napredek v času lepo pokaže naslednji graf, ki primerja razlike med rezultati besedilnih spretnosti pri vseh treh raziskavah.

Slika 1: Povprečen rezultat besedilnih spretnosti v Mednarodni raziskavi pismenosti odraslih (IALS, 1998), Raziskavi pismenosti in življenjskih spretnosti (ALL) in v Raziskavi spretnosti odraslih (PIAAC, 2016).

Opomba: Države so razvrščene v padajočem vrstnem redu glede na povprečen rezultat v PIAAC. Vir: OECD (2016).

Zaskrbljujoče stanje glede na mednarodne primerjave

Nizki rezultati za Slovenijo so bili ob objavi 2016 precejšnje presenečenje, saj se je po objavi rezultatov IALS (1998) precej pozornosti posvečalo izboljšanju pismenosti odraslih. Poleg tega so podatki PISA (prim. PISA 2015, 2016) – druge pomembne velike raziskave, ki meri znanje otrok in mladine –, v zadnjem obdobju pokazali napredek in izboljšanje, saj so se slovenski šolarji po dosežkih v znanju po intenzivnih nacionalnih prizadevanjih za izboljšanje uvrstili v povprečje OECD držav. Zato so bila relativno razumljiva in upravičena pričakovanja, da bodo tudi dosežki odraslih primerjalno boljši,

kot so bili pred skoraj dvajsetimi leti v raziskavi IALS. Upravičeno smo ocenjevali, da je vhodno stanje znanja skladno z rezultati PISA ob vstopu v odraslost in sfero dela pri slovenski populaciji nekje v povprečju OECD. Rezultati merjenja spretnosti odraslih bi morali biti torej v povprečju OECD ali zelo blizu njega. Med vsemi evropskimi državami, ki so v raziskavi PIAAC sodelovale, pa se je Slovenija glede na rezultate znašla skoraj na dnu in s tem seveda tudi precej pod povprečjem držav OECD.

Rezultati PIAAC 2016 so pokazali, da iz povprečja pri šolskem znanju odrasli glede na dosežke pri spretnostih padejo na rep EU držav in tudi pod OECD povprečje. Če posebej gledamo povprečja različnih skupin znotraj PIAAC, na primer mladih, rezultati niso dosti boljši. Raziskovalce je seveda takoj začelo mučiti vprašanje, zakaj tako stanje oziroma ali so meritve obeh raziskav točne.

Če ostanemo pri dejstvih in upoštevamo dobljene podatke, se kot možen odgovor nakazuje nekaj hipotez. Kot prva se ponuja razlaga, da je vzrok posebej slaba motivacija za pridobivanje spretnosti. Možni razlogi za to bi lahko bili splošni življenjski pogoji, ki so neugodni in pospešujejo usihanje spretnosti v vsakdanjem življenju izven dela. Druga možna razlaga bi bila, da so glavni razlog slabi delovni pogoji, ki pospešujejo usihanje spretnosti v sferi dela.

Prav zaradi teh predpostavk se je skupina slovenskih raziskovalcev v posebnih tematskih študijah posvetila slovenskim podatkom (Javrh, 2016; glej tudi: http://piaac.acs.si/raziskava/studije_in_analize/) in jih osvetlila s primerjavami rezultatov iz drugih držav. Izkazalo se je, da je neujemanje med potrebami dela in spretnostmi najslabše pri manj izobraženih, kar je problematično zato, ker imajo ti glede na podatke analiz tudi najnižje zavedanje o tem neujemanju (Domadenik Farčnik, Kaše, Mihelič, Ograjensek in Zupan, 2016). 65 % posameznikov zna dobro oceniti neujemanje svoje kvalificiranosti, 18,6 % se jih precenjuje, 16,7 % pa podcenjuje. Večji delež podkvalificiranih je moških. Kot splošno ugotovitev je raziskava PIAAC 2016 prinesla zaključek, da so za razvijanje spretnosti v delovnem okolju potrebni določeni ugodni delovni pogoji. Sklepamo lahko, da so v Sloveniji ti pogoji slabi in zato ne podpirajo ohranjanja in razvijanja že pridobljenih spretnosti (Pavlin, S., Pušnik, T., Mrzel, M. in Melink, M., 2016; Javrh, 2016). Poleg tega so dodatne analize pokazale, da slovenske regije niso enakomerno razvite z vidika kakovosti človeškega kapitala, s tem pa tudi precej neenake glede na njihov razvojni potencial in gospodarsko uspešnost (Domadenik idr., 2016).

Povedano namiguje na sklep, da poznavanje pomena dobro razvitih temeljnih spretnosti pri slovenskih delodajalcih ni ustrezno, kar potrjujejo tudi podatki o značilnostih delovnih mest v Sloveniji (Pavlin idr., 2016), hkrati pa kažejo na to, da imamo Slovenci velik problem avtonomije pri delu (Javrh, 2016). To je po svoje paradoksalno, saj glede na rezultate raziskave Slovenci med vsemi sodelujočimi državami pri delu veliko uporabljamo IKT (2. mesto), vendar pa na drugi strani zelo malo časa namenjamo reševanju kompleksnih problemov (26. mesto). Veliko pozornosti je namenjeno situacijskemu

učanju (6. mesto), pri čemer sta značilni nizka avtonomija oblikovanja dela (23. mesto) in nizka možnost izbire delovnega časa (med nižje izobraženimi 29. mesto). Branju pri delu, kot pomembnemu kazalniku ustreznih delovnih pogojev za razvoj spretnosti, namenjajo posebno malo časa tisti z nižjo izobrazbo (29. mesto) (Pavlin idr., 2016).

Strokovnjaki Ekonomske fakultete so v svoji poglobljeni študiji rezultatov PIAAC za Slovenijo ugotovili, da ima v delovno aktivni populaciji 61 % prebivalcev stopnjo svoje izobrazbe usklajeno z zahtevami delovnega mesta, da je 23 % preizobraženih in 16 % podizobraženih. Od tega je največ podizobraženih v predelovalnih dejavnostih, gradbeništvu ter v transportu in skladiščenju (Domadenik idr., 2016). Zelo zgovoren je njihov sklep, da ima v Sloveniji neujemanje neugodne posledice za bolj izobraženega posameznika, saj so posledice za preizobražene posameznike bolj neugodne kot za podizobražene, in tudi da so zaradi izrazitega vpliva dosežene stopnje izobrazbe na dohodek v Sloveniji posledice za preizobražene bolj neugodne kot v drugih državah OECD. Ilustrativen je tudi podatek, da imajo pri nas zaposleni za določen čas zelo pogosto previsok nivo spretnosti. Študija je tudi podčrtala, da točnost zaznavanja ujemanja lastne kvalificiranosti doseže vrh okoli 40. leta in se nato začne poslabševati.

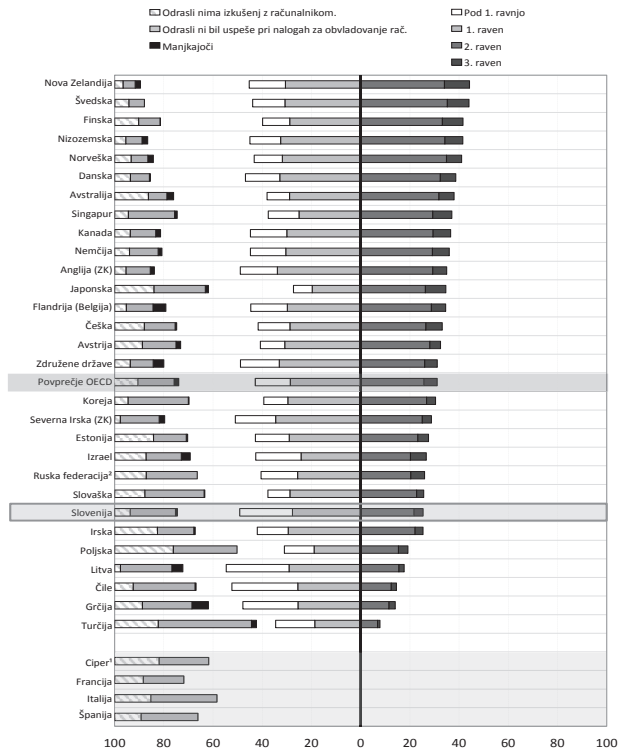
Proučevanje vpliva razlik v ravni kakovosti človeškega kapitala med regijami na njihov razvojni potencial in gospodarsko uspešnost je pokazalo, da so v treh slovenskih regijah – v Zasavju, Pomurju in na Koroškem – glede obsega in kakovosti človeškega kapitala izrazito slabi rezultati po skoraj vseh indikatorjih. V povprečju najslabše rezultate dosegata Zasavska in Koroška regija, ki sta bili še leta 1998 bistveno bolj uvrščeni (Domadenik Farčnik, Kaše, Mihelič, Ograjensek in Zupan, 2016b).

Da v sferi dela obstaja tudi resen generacijski problem, je pokazala študija o spretnostih in znanju odraslih nad 50 let, saj se zadovoljstvo manj izobraženih delavcev s starostjo zmanjšuje, medtem ko za bolj izobražene delavce velja ravno obratno. V Sloveniji se delavci z nižjo stopnjo izobrazbe še vedno bistveno prej upokojujejo. V mnogih državah so starejši delavci pomemben vir pomoči mlajšim sodelavcem, v Sloveniji pa je po ugotovitvah Jelenc Krašovec in Kump med tistimi, ki drugim sodelavcem nikoli ne pomagajo, največ starejših (Jelenc Krašovec in Kump, 2016).

Še bolj presenetljivi so bili podatki o odraslih z nizkimi dosežki, saj se je pokazalo, da ta delež v populaciji od 16 do 65 let obsega kar 11 % in so predstavniki v vseh družbenih skupinah ter segmentih družbe. To je bilo svojevrstno presenečenje, saj je doslej vse bolj veljalo, da »kritične« oziroma ranljive skupine predstavljajo predvsem tiste, ki so brezposelni, brez izobrazbe in starejši. Ko smo analizirali značilnosti segmenta odraslih, ki so dosegli nizke rezultate v raziskavi PIAAC, se je pokazalo, da je kar 23 % te skupine zaposlenih, da je kar 24,1 % mlajših od 24 let in 34,7 % starih med 50 in 54 leti ter da je 24 % skupine upokojenih ali predčasno upokojenih (Možina, 2016). Skupino z nizkimi rezultati pri vseh treh spretnostih glede na Standardno klasifikacijo dejavnosti 2008 tvori največ komunalnih delavcev, delavcev iz predelovalnih dejavnosti, prometa in

skladiščenja, raznih poslovnih dejavnosti, gostinstva, gradbeništva, kmetijstva, pa prese- netljivo 13 % tudi iz dejavnosti izobraževanja. Taka podoba ranljivega dela populacije odraslih nakazuje številne pasti, ki prežijo na 11 % tistih, ki drsijo v družbeno izključe- nost že samo zato, ker nimajo dovolj razvitih temeljnih spretnosti.

Pozornost vzbujajoči so tudi slovenski podatki o digitalni pismenosti in reševanju pro- blemov v tehnološko bogatih okoljih, saj se je Slovenija tu znašla na repu, globoko pod med- narodnim povprečjem. Ob tem je pomemben podatek tudi to, da so na primer na prvi ravni pri reševanju problemov v tehnološko bogatih okoljih odrasli sposobni skromno uporabljati le splošno razširjene in znane tehnološke aplikacije, npr: e-pošto in spletne brskalnike, re- ševati probleme, ki vključujejo malo korakov, preprosto sklepati in izvajati malo ali nič na- vigacije med različnimi aplikacijami. V spodnjem prikazu vidimo, da je kar 49,2 % odraslih doseglo rezultate le na prvi ravni ali pod njo in da v Sloveniji še vedno 18,4 % odraslih nima nobenih predhodnih izkušenj z računalniki oziroma nima osnovnih računalniških znanj.

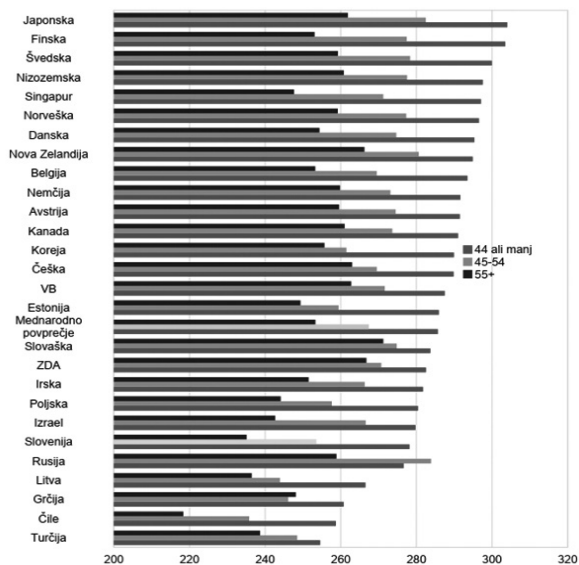

Slika 2: Delež po ravneh pri reševanju problemov v tehnološko bogatih okoljih v padajočem vr- stnem redu glede na skupni delež odraslih, ki so dosegli 2. in 3. raven.

Vir: Baza podatkov PIAAC, 2016.

Opomba: Odrasli v kategoriji »Manjkajoči« niso bili sposobni podati dovolj osnovnih podatkov za določitev stopnje spretnosti zaradi jezikovnih oziroma učnih težav ali motenj v duševnem razvoju (s pismenostjo povezan neodgovor). Ta kategorija vključuje tudi odrasle, ki zaradi tehničnih težav z računalnikom niso mogli zaključiti testiranja reševanja problemov v tehnološko bogatih okoljih.

Stanje dobro odslika tudi primerjalna analiza po starostnih skupinah, ki so jo naredili raziskovalci s Fakultete za družbene vede (Dolničar in Mrzel, 2016). Tu se ne pričakovano pokaže, da so tudi mlajše generacije, za katere je veljalo prepričanje, da so v tehnološko bogatih okoljih povprečno dobro usposobljene za reševanje problemov, primerjalno dokaj na repu glede na enako starostno skupino v drugih državah.

Slika 3: Stopnja spretnosti pri reševanju problemov v tehnološko bogatih okoljih glede na starost, po državah.
Vir: Dolničar in Mrzel, 2016.

V slovenskih rezultatih je še ena specifika, kar se razlik med dosežki najboljših in najslabših tiče. Te razlike so večje od povprečja OECD, saj je povprečna razlika v SLO 64,7 točk (v OECD 61,7 točk), kar je več, kot je obseg ene ravni (posamezna raven obsega 50 točk). Drugače povedano: razlike med tistimi, ki dosegajo dobre rezultate, in tistimi, ki jih ne, so zelo velike.

Rezultati raziskave PIAAC in posledice

Raziskava PIAAC (2013–2016) je na področju izobraževanja izredno pomembna zaradi splošnih ugotovitev o spretnostih za obdelavo in procesiranje informacij pri odraslih. Primerjalni rezultati so za Slovenijo pokazali velike razlike med bolj in manj izobraženimi, med starejšimi in mlajšimi, med šolajočo mladino in mladimi »ospiniki«, ponovno zelo velik vpliv izobrazbe staršev na dosežke v pismenosti ter velike razlike med prebivalci urbanih središč in podeželjem. Razlike pa so velike tudi v delovnih

okoljih glede na to, koliko je priložnosti in spodbud za branje in s tem utrjevanja vseh spretnosti.

Predstavljeni rezultati tudi kažejo, da Slovenci premalo časa namenjamo reševanju kompleksnih problemov tako v izobraževalnem sistemu kot kasneje na delovnem mestu, zato naše že pridobljene, dokaj solidne spretnosti hitreje usihajo. Prav to nas po vsej verjetnosti potiska nižje na lestvicah spretnosti, ko se primerjamo z drugimi državami. Zato se zdi zelo upravičeno priporočilo, da naj razvijamo izobraževalni sistem skupaj z na znanju temelječimi delovnimi mesti (Pavlin idr., 2016).

To sliko dopolnijo tudi ugotovitve glede povezav razvoja spretnosti in udeležbe v neformalnem izobraževanju. Muršak in Radovan sta na osnovi analiz zaključila, da je imela udeležba v neformalnem izobraževanju pri tistih z nižjo izobrazbo višje pozitivne učinke kot pri tistih s srednjo ali višjo izobrazbo. Po teh razlikah se Slovenija po velikem pomenu udeležbe v neformalnem izobraževanju razlikuje zlasti pri nižje izobraženih (Muršak in Radovan, 2016).

Domadenik idr. (2016) so ugotovili, da točnost zaznavanja ujemanja lastne kvalifikiranosti doseže vrh okoli 40. leta in se nato začne poslabševati. Prav zato so predlagali, da bi morali okrepiti sistematično karierno svetovanje zaposlenim in iskalcem zaposlitve na sredini kariere. Poudarili pa so, da je pri najmanj izobraženih najprej potrebno zagotoviti zavedanje neujemanja, saj imajo praviloma predobro podobo o svoji kvalifikiranosti, kar z drugimi besedami pomeni, da problema resnično ne zaznavajo. Ob tem je potrebno imeti v mislih tudi ugotovitev, da so v treh slovenskih regijah – v Zasavju, Pomurju in na Koroškem – izrazito slabi rezultati glede obsega in kakovosti človeškega kapitala po skoraj vseh indikatorjih.

Prikazani rezultati za Slovenijo niso razveseljivi. Naj sklenemo z mislijo, da tudi niso brezupni. Izmerjeni so bili namreč v času, ko so se tudi druge države soočale z velikimi in hitrimi globalnimi spremembami. Tudi tiste države, ki so po rezultatih o spretnostih za obdelavo in procesiranje informacij na vrhu lestvic, so se znašle v negotovosti, saj družbeni procesi, ki niso bili pričakovani, vztrajno najedajo utečene sisteme in doslej dobro delujoče mehanizme. Lahko bi rekli, da se v ozadju dogajajo precejšnji pretresi, ki dodobra vplivajo na področje izobraževanja odraslih.

Ob sklepu naj zato izpostavimo še nekaj najpomembnejših splošnih ugotovitev raziskave PIAAC, ki jih lahko vidimo kot univerzalne zakonitosti, saj veljajo v različnih gospodarstvih, državah in sociokulturnih okoljih razvitega sveta. Prav te ugotovitve nakazujejo moč in globino pretresov, pred katerimi smo in ki bodo v naslednjih letih narekovali nove in nove spremembe v izobraževalnem sistemu kot celoti.

Kot ključno najprej izpostavimo ugotovitev, da zahteve po spretnostih danes niso več obrnjene v potrebe dela, kot ga tradicionalno poznamo, ampak se hitro večja potreba po kreativni uporabi znanja, ekstrapolaciji večšin in vedenja ter preobražanje teh v nove, spremenjenim razmeram bolj ustrezne rešitve (prim. Schleicher, 2016). Vodilni

OECD predstavnik je ob objavi rezultatov PIAAC drugega kroga držav poudarjal, da v ospredje prihajajo potrebe po ne-rutinskih spretnostih, kot sta sodelovanje, povezovanje. Inovacije je mogoče uresničevati šele v timih, s sodelovanjem in pridobivanjem podpornikov.

Drugo pomembno vprašanje je zaposljivost oziroma zaposlenost. V digitalni ekonomiji se kaže, da je to koncept, ki bo odmrli oziroma se bo moral precej adaptirati. Tako v drugih državah OECD kot tudi v Sloveniji višja raven besedilnih in matematičnih spretnosti pomeni večjo verjetnost, da je oseba delovno aktivna, ima višjo plačo, statistično značilni pa so tudi pozitivnejši neekonomskimi vplivi, kot je na primer večje zaupanje drugim in družbi nasploh, večja politična učinkovitost in pripravljenost za prostovoljno delo ter bistveno boljša ocena lastnega zdravja.

Ob digitalizaciji številnih delovnih procesov in hkratnih neprestanih zahtevah po novih rešitvah je vse bolj cenjena lastnost inovativnost oziroma izvirnost. Gre za paradigmatško spremembo. Dosedanja enačba je bila dokaj preprosta in sistemi so ji bili dobro prilagojeni: spretnosti so posamezniki pridobivali v skladu s tem, kaj so želeli delati oziroma glede na delodajalčeve potrebe. Za konkretne potrebe dela ali vsakodnevnega življenja so jih razvijali in dopolnjevali. Digitalna revolucija pa posega tudi v to, kako se odrasli opremljajo s spretnostmi in v katerih okoliščinah jih še krepijo.

Rezultati PIAAC so v grobem pokazali, da v Sloveniji zaposleni sicer nekoliko nad povprečjem OECD uporabljajo nekatere spretnosti: npr. pisanje pri delu, matematiko in digitalno tehnologijo. Vendar pa kljub dokaj solidni uporabi dosegajo nižje rezultate pri testiranju, ko je treba te spretnosti uporabiti pri konkretnih izzivih, ki zahtevajo prenašanje in sintetiziranje znanja, informacij in spretnosti. Pokazalo pa se je tudi, da slovenski delavci primerjalno manj berejo pri delu, vsaj polovica celo manj kot enkrat mesečno, ter so manjkrat v položaju, da rešujejo različne probleme, povezane s tehnološko bogatim okoljem, kot so na primer splet ali računalniške aplikacije. Okoliščine slovenskih delavcev so iz tega zornega kota slabše, kot je to značilno za večino evropskih držav. Analize mednarodnih podatkov so namreč pokazale, da je dobro obvladovanje besedilnih in matematičnih spretnosti statistično pozitivno povezano z vključenostjo v delovno silo in višino plačila. To implicira zaključek, da konkretno znanje in spretnosti ne zadoščajo več. Obvladati je potrebno bolj abstraktne konstrukte, jih ustrezno prenašati v povsem nove okoliščine in povezave, povezovati doslej nepovezane večine – skratka, potrebna so znanja in spretnosti na višjem nivoju.

Literatura

- Baza podatkov PIAAC* (2016). Interni podatki. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
- Dolničar, V. in Mrzel, M. (2016). Digitalna pismenost in reševanje problemov v tehnološko bogatem okolju. V P. Javrh (ur.). 2016. *Poročilo o raziskavi spretnosti odraslih PIAAC 2016. Tematske študije: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.

- Domadenik Farčnik, Kaše, Mihelič, Ograjenšek in Zupan (2016b). Spretnosti odraslih, kakovost človeškega kapitala in gospodarska uspešnost regij v Sloveniji. V P. Javrh (ur.) 2016, *Poročilo o raziskavi spretnosti odraslih PLAAC 2016. Tematske študije: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
- Domadenik Farčnik, Kaše, Mihelič, Ograjenšek in Zupan (2016). Značilnosti in vpliv (ne) ujemanja izobrazbe in spretnosti z zahtevami delovnega mesta na ekonomske dosežke in zadovoljstvo odraslih v Sloveniji. V P. Javrh (ur.), *Poročilo o raziskavi spretnosti odraslih PLAAC 2016. Tematske študije: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
- Javrh, P. (ur.) (2016). *Poročilo o raziskavi spretnosti odraslih PLAAC 2016. Tematske študije: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
- Javrh, P. (2017). *Temeljne zmožnosti in razvoj kariere*. Pridobljeno s http://piaac.acs.si/raziskava/studije_in_analize/.
- Jelenc Krašovec, S. in Kump, S. (2016). Spretnosti in znanja odraslih nad 50. let starosti, Filozofska fakulteta, PIAAC SLO. V P. Javrh (ur.), *Poročilo o raziskavi spretnosti odraslih PLAAC 2016. Tematske študije: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
- Možina, E. (2016). Odrasli z nizkimi dosežki. V P. Javrh (ur.), *Poročilo o raziskavi spretnosti odraslih PLAAC 2016. Tematske študije: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
- Možina, E., Emeršič, B., Knaflič, L., Radovan, M. in Vehovar, V. (1999). *Mednarodna raziskava pismenosti odraslih: Nacionalna raziskava Pismenost odraslih in udeležba v izobraževanju. International Adult Literacy: National survey of adult literacy and participation in adult education*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
- Muršak, J. in Radovan, M. (2016). Razvoj spretnosti in kompetenc ter udeležba v neformalnem izobraževanju. V P. Javrh (ur.), *Poročilo o raziskavi spretnosti odraslih PLAAC 2016. Tematske študije: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
- OECD (2016). *Skills Matter: Further Results from the Survey of Adult Skills, OECD Skills Studies*. Pariz: OECD Publishing.
- Pavlin, S., Pušnik, T., Mrzel, M. in Melink, M. (2016). Analiza značilnosti dela in razvoja kompetenc. V P. Javrh (ur.), *Poročilo o raziskavi spretnosti odraslih PLAAC 2016. Tematske študije: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
- PIAAC (2016). Pridobljeno s <http://piaac.acs.si/>.
- PISA 2015 (2016). *Results: Excellence and Equity in Education. Volume 1*. Pariz: OECD Publishing.
- Prebivalstvena piramida Slovenije 1971 – 2080* (2018). Ljubljana: SURS. Pridobljeno s <http://www.stat.si/PopPiramida/Piramida2.asp>.
- Raziskava pismenosti in življenjskih spretnosti – ALL. (2015). *Learning a Living: First Results of the Adult Literacy and Life Skills Survey. First results of the Adult literacy and life skills survey*. Ottawa, Paris: Statistics Canada, OECD.
- Schleicher, A. (2016). *Pogovor s prof. Andreasom Schleicherjem, direktorjem Direktorata OECD za izobraževanje in spretnosti*. Pridobljeno s https://www.youtube.com/watch?time_continue=7&v=YPYwNv7dNhQ.
- Starejši in trg dela v Sloveniji* (2016). Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.